

NAUČNA I ALTERNATIVNA
MEDICINA

Knjige Zorana Radovanovića u izdanju Heliksa:

Istina o vakcinama – priručnik za savesne roditelje

Variola vera – virus, epidemija, ljudi

Istina o raku – učestalost, uzroci, sprečavanje

Grip – prošireno izdanje sa posebnim osvrtom na pandemiju 2009.

Kovid 19 – pandemija između nauke i politike

Vaccine i njihovi protivnici – izmenjeno i dopunjeno izdanje

Istine o vakcinama

NAUČNA I
ALTERNATIVNA
MEDICINA

Brak bez ljubavi

Zoran Radovanović

Copyright © 2023 by Zoran Radovanović
Copyright © 2023. za ovo izdanje, Heliks

Izdavač
Heliks

Za izdavača
Brankica Stojanović

Urednik
Bojan Stojanović

Tehnički urednik/dizajn korica
Dragana Mujezinović

Lektor
Aleksandra Dragosavljević

Štampa
DMD štamparija, Beograd

Prvo izdanje

Knjiga je složena
tipografskim pismom
Warnock Pro

ISBN: 978-86-6024-099-8

Smederevo, 2023.

www.heliks.rs

Sva prava zadržana. Nije dozvoljeno da nijedan deo ove knjige bude reprodukovan ili emitovan na bilo koji način, elektronski ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo koji drugi sistem za beleženje, bez prethodne pismene dozvole izdavača. Svi stavovi izneseni u ovoj knjizi isključiva su odgovornost autora.

Sadržaj

<i>Predgovor</i>	ix
1 Uvod	3
1.1. Šta se integriše i zašto?	3
1.2. Stavovi pristalica nauke o alternativnoj medicini	6
1.3. Stavovi predstavnika alternativne medicine o naučnoj medicini	9
1.4. Gurui alternativne medicine	15
1.5. Objašnjenje zabluda	24
2 Nauka	34
2.1. Definicije	34
2.2. Naučna produkcija	36
2.3. Metanauka. Pogrešivost naučnih istraživanja	38
2.4. Filozofija nauke	42
2.5. Koncept uzročnosti	46
3 Medicina	56
3.1. Definicije	56
3.2. Nauka, veština i/ili umetnost	57
3.3. Istorija medicine	60
3.4. Dužnosti lekara	81
4 Naučna medicina	82
4.1. Definicije	82
4.2. Precizna medicina	84
4.3. Medicina zasnovana na dokazima	85
4.4. Placebo i nocebo	100
5 Institucionalni odnos prema alternativnoj medicini	104
5.1. Stav Svetske zdravstvene organizacije o alternativnoj medicini	105
5.2. Zakonska regulativa u Srbiji	111
6 Metode alternativne medicine	117
6.1. Akupunktura	117
6.2. Metode stimulacije akupunkturnih mikrosistema	139
6.3. Kvantna medicina	148
6.4. Homeopatija	158

6.5. Tradicionalna kineska medicina	176
6.6. Ajurveda	188
6.7. Hiropraksa	196
6.8. Osteopatija	208
6.9. Aromaterapija	218
6.10. Reiki	226
6.11. Antropozofska medicina	234
6.12. Ći gong – dao jin, tai ĉi ĉuan i joga	243
<i>Reĉnik</i>	250
<i>Literatura</i>	261
<i>O autoru</i>	310

Predgovor

Pamtim kraj Drugog svetskog rata. U svest mi je duboko urezana atmosfera straha, neizvesnosti i brige ne samo za zdravlje, već i za fizičko postojanje bližnjih koje je rat, često trajno, razdvojio. Nevolja okuplja ljude, pa su se blisko družili. U mom dvorištu, u Mileševskoj 10 na Vračaru, svake večeri se dugo sedelo na šamlicama poređanim u uzan krug. Omiljena tema je bio povratak, obično iz zarobljeništva, rođaka ili znalca smatranog nestalim ili poginulim. Kod njega se išlo, čim se oporavi od puta, radi raspitivanja o svima koje je poznao i koje je u ratnom vihoru mogao da sretne. Njegova kazivanja su se detaljno prepričavala.

Redovni izvor informacija o nestalima, ali i o sopstvenoj neposrednoj budućnosti, bio je ritual „gledanja u šolju“. Poseban značaj pridavan je ženama koje iz kafenog taloga („soca“) predviđaju razvoj događaja. Ređe se gledalo u pasulj ili bob, a pribegavalo se i ekstremnijim rešenjima, opisanim u knjizi Momčila Petrovića *Srce crnog labuda – Istina o magijskim obredima u Srbiji* (Laguna, 2023).

Takvo je bilo vreme. „Dobar glas“ o proročicama širio se od usta do usta. Danas takav izvor informacija predstavljaju mediji i društvene mreže. Ulogu prorocatelja sudbine, ali i iscelitelja, preuzeli su razni „otkrivači istočnjačkih istina“ i zagovornici sličnih alternativnih pristupa medicini, ali i životu uopšte.

Fascinantno je što im veruje ne samo lakoveran neobrazovan svet, već i vrhunski intelektualci. Oni brinu o svojim čakrama i energiji či, nabavljaju petrolej iz severne Albanije za 60 evra po litru radi „lečenja raka“, kupuju preparate protiv side poznatog prevaranta i odlaze „stručnjaku za kvantnu medicinu“ radi navodnog otkrivanja bolesti „svemoćnom“ kutijom koju poznati niški lekar s pravom naziva blesimetrom. Nastojim da ih razumem i sažaljevam ih što iz očaja pribegavaju nerazumnim rešenjima, ne želeći da pasivno čekaju neminovni kraj, bilo svoj, bilo – još češće – svojih bližnjih. Istovremeno osećam dubok prezir prema hohštaplerima koji se bogate na njihovoj mucu.

Naučnoj medicini se zamera zbog skupih lekova. Ceo svet je bio zapanjen kada je 2019. godine ponuđena revolucionarna genska terapija jedne urođene bolesti za vrtoglavih 2,1 milion dolara. Taj lek, Zolgensma, u jednoj dozi vodi trenutnom prestanku simptoma smrtonosne spinalne mišićne atrofije. Bolest je vrlo retka, a na leku je rađeno mnogo godina, tako da je proizvođač smatrao da je očekivani prihod pravedna naknada za uloženi trud. Kada se pojavi konkurencija, cena će dramatično pasti. Možemo da kažemo kako nećemo trpeti da neko na nama ostvaruje profit i da ćemo radije prepustiti dete svojoj nesrećnoj sudbini. To bi bilo isto kao kada bismo rekli da ćemo radije umreti od gladi nego što ćemo dopustiti bogaćenje prehrambene industrije.

Sigurno je da farmaceutska industrija zarađuje na svojim proizvodima. Ali mnogo manji prihod dolazi od pravih, delotvornih lekova, a mnogo veći od raznih malo vrednih dodataka ishrani (suplemenata) i, osim psihološkog efekta, po pravilu bezvrednih alternativnih preparata i postupaka.

Čest argument alternativaca je da iza njihovih metoda stoji mnogovekovna tradicija. S jedne strane, brojni njihovi postupci datiraju od pre nekoliko decenija ili su samo malo dugovečniji. S druge strane, trajnost neke prakse ne dokazuje njenu vrednost, ni opravdanost. U Indiji je od pamtiveka praktikovan sati – surovi običaj spaljivanja udovice zajedno sa njenim preminulim suprugom. Uprkos rigoroznom kažnjavanju, ovaj vandalski ritual obavi se ponekad i poslednjih decenija. Kinezi su sve do početka prošlog veka običavali da, uz druge slične načine, smrtnu kaznu sprovode izuzetno bolnom i mučnom metodom 1000 ili, čak, 3000 rezova. Tokom milenijuma, menjane su civilizacijske norme i došlo se do humanijih rešenja. Paralelno sa tim,

naročito tokom poslednja dva veka, razvijala se medicina, pa je pitanje da li baš sva znanja iz vremena kada je pogled na svet bio mnogo skućeniji i obavijen mistikom, treba apriorno prihvatati kao večne istine.

Od rane mladosti pripadam svetu nauke i posvećen sam njenom popularisanju. U ovoj knjizi sam, međutim, potiskivao svoju vezanost za racionalizam, nastojeći da prikažem argumente i jedne i druge strane. Tu je 758 pozivanja na literaturu (735 označenih numerički i 23 alfanumerički), pa čitaocu ostaje da se napaja sa tih i drugih izvora, upoređuje suprotstavljene stavove i tako dođe do sopstvenog viđenja istine.

Zahvaljujem na savetu akademiku Vladimiru Kostiću, neurologu i profesoru Milošu Markoviću, imunologu, kao i na sugestijama gospodina Miljana Rančića, koordinatora za vanredne situacije i Međunarodni zdravstveni pravilnik u Kancelariji SZO u Srbiji. Posebnu zahvalnost dugujem profesoru Oliveru Toškoviću, psihologu, na save-snom čitanju celog teksta i umesnim komentarima.

U Beogradu, polovinom septembra 2023.

NAUČNA I ALTERNATIVNA
MEDICINA

1

Uvod

Svetska zdravstvena organizacija (SZO) koristi izraze alternativna i komplementarna medicina kao sinonime, uz napomenu da u nekim delovima sveta pojam tradicionalna medicina ima isto značenje (v. definiciju komplementarne medicine u Rečniku na kraju knjige). Tu postoji nedoslednost koja vuče zbunjivanju jer se pridev tradicionalna (engl. *traditional*) u istoj definiciji navodi i kao sinonim za konvencionalnu, odnosno naučnu medicinu.^[1] Zato ćemo izbegavati sintagmu tradicionalna medicina, pa ćemo, radi daljeg pojednostavljenja, dati prednost izrazima naučna i alternativna medicina u odnosu na njihove sinonime konvencionalna i komplementarna medicina.

1.1. Šta se integriše i zašto?

Apeli SZO da se integrišu elementi alternativne medicine u ortodokсне metode dijagnoze i lečenja naučne medicine, rezultat su pritiska koje trpi i sama ova međunarodna organizacija. Izraženo je nastojanje pojedinih zemalja – pre svega Indije i Kine – da afirmacijom svoje narodne medicine ostvare ne samo kulturni uticaj, već i finansijsku dobit. Mnogo je važnije što u velikom delu sveta gro stanovnika nema nikakvu ili skoro nikakvu medicinsku pomoć. Surovo je ostaviti te ljude da pate i umiru bez bilo kakve podrške (v. odeljak „Stav Svetske zdravstvene organizacije o alternativnoj medicini“).

Svima je na raspolaganju najstariji način lečenja, sadržan u anglosaksonskoj skraćenici *TLC* (engl. *tender loving care*, u slobodnom prevodu nežna briga puna ljubavi). Međutim, uz posvećenost bolesniku, potrebna je i nada. Nju pruža medicinski autoritet – vrač ili lekar – bez obzira na isceliteljsku moć kojom stvarno raspolaže. Milenijumima su i jedan i drugi uživali ugled u društvu, mada su im tokom najvećeg dela ljudske istorije objektivne mogućnosti bile vrlo skućene. Osim u plemenskoj zajednici, kada izbora nije bilo, bolesni i ranjeni su se slobodno opredeljivali da li će poverenje pokloniti vraču ili doktoru. Do pre 150–200 godina nije bilo velike razlike, ali je od tada stalni napredak medicinske nauke počeo da pravi sve širi jaz. Danas čak i prononsirani zagovornici alternativne medicine, kada im je ugroženo zdravlje, dobro znaju gde mogu da očekuju delotvornu pomoć.

Sada se postavlja pitanje: zašto integrisati nešto i ništa? Naime, savremena medicina, oličena u težnji da u potpunosti bude medicina zasnovana na dokazima, počiva ili nastoji da počiva na preventivnim, dijagnostičkim i terapijskim postupcima za koje se pokazalo da vrede. S druge strane, van njenog domena ostale su alternativne metode čija korist ne može jasno da se uoči – ili je vrlo neubedljiva ili je uopšte nema.

Celokupno civilizacijsko iskustvo u pogledu zdravlja i bolesti može se slikovito shvatiti kao bogat plen, a konvencionalna ili naučna medicina kao lav koji je u dobroj meri oglodao jestive delove. Ostaci pripadaju alternativnoj medicini. Lav vreba i svako malo štrpne još poneki deo, odnosno iz poseda alternativne medicine preuzme, recimo, sastojak neke biljke za koji se pokazalo da ima korisno dejstvo.^[2] Naučna medicina, kao nezajažljiva aždaja, guta sve na šta naiđe, ono što je dobro svari i ugradi u sebe, a ostalo odbacuje.

Kao jedan od razloga (o ostalima na drugom mestu) za integraciju naučne i nenaučne medicine navodi se da se „višestruke opcije komplementarnih terapija kreću od razumnih i vrednih do smešnih, pa čak i opasnih, a pacijentima su potrebni lekari sa biomedicinskim znanjem da ih razlikuju“; kao primeri se navode prilagođavanje ishrane i treninzi opuštanja.^[3] Međutim, i jedno i drugo već pripada korpusu naučne medicine, uči se na fakultetima i primenjuje u praksi. Ostaje ono što se kosi i sa stručnim i sa etičkim normama lekara posvećenog naučnoj medicini.

Tačno je da veliki broj lekara na Zapadu „pruža i usluge alternativne medicine,“^[3] da je u SAD još krajem prošlog veka više desetina milijardi dolara godišnje odlazilo na alternativnu medicinu i da je odnos poseta praktičaru alternativne medicine i porodičnom lekaru bio 2:1.^[4]

Međutim, za lekara uverenog da život nastaje iz složene kombinacije organske materije, prihvatanje alternativnih metoda – velikim delom zasnovanih na vitalističkom shvatanju protoka tajanstvene energije – nije pitanje kompromisa, već izdaje osnovnih principa svoje misije. Naime, kako je prikazano na pristupačan način,^[5] mnogi zagovornici alternativne medicine veruju da sami zakoni fizike i hemije ne mogu da objasne životne funkcije i procese. Oni se drže vitalističkih principa poznatih kao *qi* – *cí* ili *či* (Kina), *prana* (Indija), *ki* (Japan), *energija* (SAD), *orgon* Vilhelma Rajha, *Mesmerov animalni magnetizam*, *Bergsonova životna sila* (*élan vital*) itd., a oličenih u tehnikama kao što su akupunktura, ajurvedska medicina, terapijski dodir, *reiki* i *čí gong*. Druge njihove kolege iz „alternativnog tabora“ zarađuju na „vodi koja pamti“ (homeopatija) i „kutiji od 50 dolara“ (v. odeljak „Kvantna medicina“), navodno toliko moćnoj da otkriva tajanstvene talase o kojima ni najveći autoriteti na polju kvantne mehanike ne znaju ništa.

Za naučno orijentisanog lekara postojanje vitalizma, kao velikog, misterioznog dodatnog sastojka u svim živim bićima, nije izraz dubokog uvida već neobuzdane mašte.^[6] Stoga je za njega maksimum dobre volje tolerantan stav prema alternativnim idejama, ali ne i aktivno učešće u delatnosti suprotnoj sopstvenim uverenjima i ustaljenom sistemu vrednosti u nauci.

On prihvata, kao verodostojne, izjave zadovoljnih pacijenata izloženih alternativnim metodama lečenja, mada odbacuje metafizička objašnjenja o čudesnoj energiji. Svestan je da pozitivni učinci dobacuju do nivoa placebo, da tu ima elemenata sugestije i autosugestije, da je za sva ta tri fenomena zajedničko smanjenje stresa, da ono može imati znatne fiziološke i psihološke efekte, da opuštenost i poverenje u terapeuta olakšavaju dospevanje u sugestibilno stanje sa posledičnom promenom stava i, sledstveno, ponašanja. Tu su često na delu Pavlovljevi klasični mehanizmi uslovljavanja,^[7] a ne strujni udar neke mitske energije.

Uz delotvornu terapiju, objektivno delotvorne lekove i postupke, pristalica naučne medicine i sam se nekada uzda u blagotvoran efekat

placeba, ali ne priziva, kao objašnjenje, razne natprirodne i slične neuhvatljive sile.

1.2. Stavovi pristalica nauke o alternativnoj medicini

Mnogi stručnjaci na različit način iskazuju misao da sve što vredi pripada naučnoj medicini, a da ostatak završava kao alternativa medicinskoj nauci, odnosno kao alternativna medicina. U najuglednijem medicinskom časopisu na svetu zapisano je još pre četvrt veka da postoje samo ona medicina koja jeste i ona koja nije proverena na odgovarajući način. Dakle, ne postoje dve ravnopravne medicine, jer je samo jedna – ona prava.^[8]

Formulacija čuvenog naučnika Ričarda Dokinsa (*Richard Dawkins*) glasi: „Ako se pokaže da je neka tehnika efektivna u propisno sprovedenom ogledu, ona prestaje da bude alternativa i jednostavno postaje medicina“.^[9] U zbirci Dokinsovih eseja nalazi se i tvrdnja: „Alternativna medicina je skup praksi koje se ne mogu testirati, odbijaju da budu testirane ili konstantno padaju na testovima“.^{[10][10a]}

Prikazivač te zbirke u listu „Gardijan“ podseća kako je Dokins predložio seriju dvostruko slepih ogleda za alternativne terapije, kao što je homeopatija, ali da se od profitera alternativne medicine ne očekuje da ulete u tu zamku. U pitanju je profit alternativno-medicinske industrije od više milijardi funti, što raspaljuje Dokinsovu moralnu strast protiv nadržilekarstva. Zaključak je da su predmet Dokinsovog gneva moćne institucije koje iskorišćavaju razumljivu ljudsku slabost i nude iluzionističko kamenje umesto hleba istine, te da je Dokins moralni krstaš i prorok nauke kao boljeg načina da razumemo sebe u odnosu na zablude religije, bilo ortodoksne, bilo novodobne.^[9]

Dr S. Baret uočava da teorija i praksa tradicionalne i komplementarne medicine (T&KM) nisu zasnovane na skupu znanja o zdravlju, bolestima i zdravstvenoj zaštiti koje široko prihvata naučna zajednica. Lekari T&KM-a međusobno se ne slažu oko toga kako da dijagnostikuju zdravstveno stanje pacijenata i koji tretmani treba da idu uz koju dijagnozu. Čak i kada bi se mogli složiti, teorije T&KM-a su toliko maglovite da nikakva naučna studija neće omogućiti njenim praktičarima da ponude racionalnu negu.^[11]

U svojoj duhovito pisanoj i razorno kritičnoj knjizi *Prevara alternativne medicine*, beogradski profesor urologije Jovan Nikolić navodi:^[12]

- ❖ „Istorija medicine je obeležena stalnom borbom protiv sujeverja i predrasuda.“
- ❖ „Usavršavanje klasične medicine, a ne nepromenljivost AM (prim. aut.: alternativne medicine) doprinelo je poboljšanju i kvaliteta života i produženju životnog veka.“
- ❖ „Sva povoljna dejstva preparata i postupaka magijske medicine, odvajkada do današnjih vaučera, zasnivaju se na sugestiji...“
- ❖ „Osnov održavanja i uopšte opstanka svih metoda AM je kategorično odbijanje da se stepen njenog korisnog dejstva izmeri prema naučnim principima.“
- ❖ „Takozvana IM (integrativna medicina) je način da se alternativna medicina pritajeno uvuče u zajednicu sa naučnom medicinom.“
- ❖ „Kako bi mogla AM da pojača nečije već priznato i izmereno dejstvo, a ne pristaje da prvo izmeri svoje? Zbog čega se oblasti AM ne udružuju međusobno, da lakše dokažu ispravnost svog alternativnog pogleda na nastanak, dijagnozu i lečenje bolesti?“
- ❖ „AM ima sve odlike pseudonauke, jer sebe definiše kao odavno urađen i uspešno završen posao u kome je sve jasno, objašnjeno i dokazano. ... Pseudonauka nema i ne želi postupak kojim bi proveravala i odbacivala neispravne, neodržive delove učenja. Potpuna suprotnost tome je savremena nauka u kojoj je teško zamisliv zastoj u napretku od samo nekoliko godina.“
- ❖ „Stavovi AM, sa druge strane, imaju snagu verske dogme. ... Reči osnivača mnogih oblasti AM su svetinja i proglašeni su za (njihove) zakone. Pobožnici AM zbog toga svoje mišljenje brane velikom upornošću, od kojih je samo energičnije odbijanje da se ono naučno proveriti.“
- ❖ „Pseudonaučna i pseudomedicinska terminologija je posebno važna u marketingu. Tu su sile, polja, energije, čvorišta, informacije, disbalansi, balansiranja, kvanti. Navedeni termini u fizici, hemiji, matematici imaju tačno određena značenja, a kod AM služe da ‘ostave utisak nauke.’“

- ❖ „Postojeći zakoni prirode ne mogu objasniti reklamirano delovanje otkrivenog leka ili načina lečenja. Oni ne važe ili se predlažu sasvim drugi ‘alternativni’ zakoni, za čije postojanje se ne pružaju dokazi, niti traži njihova stručna provera od strane naučnika koji su merodavni (fizičara, hemičara, farmakologa ...).“*
- ❖ „Neke oblasti pokušaja lečenja su nekada bile kvalifikovane kao prevara, pa su bile kažnjive, a danas su deo AM. Promena terminologije je, izgleda, tu bila spasonosna. Babe vračare su zamenili preko noći bioenergetičari, a skidanje čini ili uroka se sada zove korigovanje raznih energija.“
- ❖ „Neke oblasti AM sebe nazivaju duhovno energetskim i bliške su religiji, a druge negiraju da su religija, mada veruju u reinkarnaciju.“
- ❖ „Bazične oblasti nauke na kojima počiva medicina ... se ne dele na istočne i zapadne ... Nema istočne biologije, zapadne stomatologije ili istočne hirurgije. Nema zapadnog infarkta, kile ili kratkovidosti, a istočnog vida gušavosti, hipertenzije ili šećerne bolesti.“

Nikolić ukazuje i na razliku između naučne i alternativne medicine u pogledu broja uzroka bolesti. Naučnici ih vide bezbroj, a alternativci jedan (po homeopatama u 90% slučajeva to je psora), dva (jin i jang), tri (indijske doše), četiri (krv, sluz, crna i žuta žuč), pet (neki Kinezi navode zemlju, vodu, vatru, drvo i metal, a drugi njihovi zemljaci se opredeljuju za zemlju, vodu, vatru, vazduh i duh) i 12 (kako je „zapisano u zvezdama“).

Ugledni niški radiolog dr Aleksandar Ivković poredi odnos zvanične i alternativne medicine pre više od pola milenijuma i danas. Opisuje tadašnje surove i retko delotvorne metode zvanične medicine, ali im kao pandan postavlja prevarantsko i nekorisno veštičarenje i zvezdočatstvo. Vraćajući se u savremeno doba pita: „Da li je njih (prim. aut.: alternativce) uopšte briga za vas i vaše zdravlje? Nije, briga ih je jedino koliko para vam mogu uzeti. Gledaju vas kao ovce, lažu vas, samo radi vašeg novca. Dobro, ima i sadista među njima, nisu svi lopovi!“^[143]

* Dešava se da se nađe kakav stručnjak sa formalnim kvalifikacijama, ali na njega ceo ostatak naučne zajednice gleda kao na nastranu pojavu i „čirak“ u svojim redovima.

Zvuči grubo, ali takva su i druga iskustva sa mnogim predstavnicima „alternativne škole“ (paradigmatičan primer dat je u odeljku „Dvoprstni O-prstenski test“ ovog poglavlja). Imajući sve to u vidu, ne čudi izjava Edzarda Ernsta, verovatno najboljeg poznavaoca alternativne medicine, citirana u odeljku „Kineska tradicionalna medicina“: „Ako istražujete komplementarnu i alternativnu medicinu (KAM) i ne mrzi vas KAM svet, ne radite to kako treba.“

1.3. Stavovi predstavnika alternativne medicine o naučnoj medicini

Odnos alternativaca prema naučnoj medicini kreće se od ignorisanja, preko zamerki zbog „uskosti duha“ i nespremnosti za „nova saznanja“, do zahteva za udruživanjem. Već decenijama su pokušaji dokazivanja efektivnosti nenaučnih metoda „kiselo grožđe“: rezultati ili izostanu ili, uz sumnjivu metodologiju, budu nategnuti ili su nekonzistentni. Zbog toga nisu retki pozivi za prihvatanje „naučnog pluralizma“, koji bi uključivao „alternativne oblike medicine“ ili čak „alternativne načine bavljenja naukom“. U odeljku „Homeopatija“ objašnjeno je da su ideje o „alternativnom konceptu nauke“ rušenje samog pojma i smisla nauke.^[14] Postoje i žalbe alternativaca da su sputani „dominantnom paradigmom dvostruko slepog randomizovanog ispitivanja, što je teško primeniti za nefarmakološke tretmane, savetovanje i lečenje celog sistema“.^[15]

Takvi i slični pogledi prisutni su u mnogim delovima knjige, posebno u daleko najobimnijem poglavlju „Metode alternativne medicine“. Zato ćemo se u Uvodu zadržati samo na dva paradigmatična detalja: shvatanju dvoje domaćih afirmisanih alternativaca i nametanju jedne alternativne metode kao načina obmane građana. Stavovi odabranih autora odražavaju teoretske osnove i pogled na svet alternativne medicine kod nas i u svetu, a prikazana metoda – način njihovog rada.

1.3.1. Pogledi naših alternativaca

U svom viđenju alternativne medicine u Srbiji, dvoje autora cenjenih u alternativnim medicinskim krugovima – S. Jović i V. Stambolović – široko postavlja predmet svog razmatranja, apriorno dajući mnoge

opšte ocene i time ukazujući na dubinu nerazumevanja između „dve medicine“. ^[16] Rad je publikovan u nereferentnom časopisu, ali se navodi da je citiran u člancima sa SCI liste. ^[17] Zadržaćemo se samo na nekim spornim tvrdnjama:

1. Tako se kaže da zdravlje „oficijelna medicina definiše na više načina, ali gotovo uvek ističući u prvi plan patogenezu, a retko kada polazeći od koncepta salutogeneze“. Prvo, sve definicije zdravlja potiču od Ustava i preambule SZO iz 1948, gde se naglašava da je zdravlje „stanje potpunog fizičkog, mentalnog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsustvo bolesti ili nemoći“ (v. Rečnik). Zar se tu ne vidi na čemu je naglasak? Drugo, veliki deo medicine čini preventivna medicina koja „koristi znanja usmerena zdravlju definisanih populacija radi unapređenja i održavanja zdravlja i dobrostanja ...“. ^[18] Treće, već 103 godine postoji, sa malim varijacijama, definicija narodnog ili javnog zdravlja kao organizovane aktivnosti društva „na unapređenju, zaštiti i poboljšanju zdravlja“, i to kao „kombinacija nauka, veština i vrednosti“. ^[19]
2. „SZO je istakla paradoks savremene medicine, da je ona, bez obzira na veliki naučni i tehnološki razvoj i dostignuća, na neki način izgubila bitku sa hroničnim nezaraznim bolestima.“ Potpuno izvrnuto! Prvo, mada je sporedno, nije reč o zvaničnom stavu SZO, već o pozdravnom govoru tadašnje generalne direktorke M. Čan. ^[20] Drugo, ona uopšte ne pominje „izgublenu bitku“ (taman posla!), već „izazov“ i „preteću katastrofu“ za neke zemlje. Treće, ona konstatuje da su stolećima zaraze predstavljale najveću pretnju i da su postignuti spektakularni rezultati zahvaljujući pre svega vakcinaciji, dakle upravo meri protiv koje su mnogi alternativci. Četvrto, u svom motivacionom obraćanju ona suočavanje sa nezaraznim bolestima predstavlja kao borbu (!), a nikako kao kapitulaciju. Peto, afirmativno pominje otkrića naučne medicine o faktorima rizika za hronične nezarazne bolesti, ali ističe da je – pošto je nauka ukazala na pušenje, gojaznost, nekretanje itd. – sada odgovornost na drugim sektorima društva da se ta znanja primene. Šesto, pošto su za manje od dva veka potisnute zarazne

bolesti i prosečan životni vek je udvostručen, normalno je da se čovečanstvo suoči sa izazovima „trećeg doba“. Sedmo, dok su se ljudi oslanjali na tradicionalnu medicinu i umirali mladi, problem degenerativnih i drugih hroničnih nezaraznih bolesti nije ni mogao da se pojavi.

3. Za lečenje kardiovaskularnih bolesti i malignih tumora „savremena medicina još uvek ne nudi jedinstvena i potpuno delotvorna rešenja“. Laka i jedinstvena rešenja su moguća samo ako se predstava o uzrocima svih bolesti simplifikuje, recimo svede na začepljenje kakvog imaginarnog toka životne sile. Uzroci hroničnih nezaraznih bolesti su brojni, pa i pristup mora da bude diferenciran, shodno naučnom principu da ne postoji bolest, već bolesnik. Za nekoga je rešenje zdrava ishrana, za drugog fizička aktivnost, za trećeg statini, za četvrtog insulin, za petog sve to zajedno itd. Nekritično je i pomisliti da bi neko drugi, umesto naučne medicine, mogao da ponudi „potpuno delotvorna rešenja“.
4. „Holistički pristup zdravlju je filozofija i fundamentalno verovanje koje integriše fizičke, mentalne, emocionalne i duhovne elemente zdravlja, i ovaj pristup je stožer procesa promocije zdravlja“. Pa, ko može bolje od lekara, a posebno od specijaliste opšte medicine, da pruži holistički pristup na ozbiljan način? Akupunkturista koji će da ubada igle, homeopata sa svojim „praznim lekom“, reiki majstor dok drži ruke iznad nečijeg tela ili neko četvrti?
5. „[Č]oveka, prirodu i univerzum uopšte, prožima vitalna sila – *vis vitalis*.“ Neka ovaj „argument“, nespojiv sa naučnim saznanjima, ostane bez komentara. On potvrđuje koliko su naučna i alternativna medicina dva sveta.
6. Tvrdnja „oficijelna medicina je sve više zapadala u zavisnost od proizvođača lekova i medicinske opreme“ podseća na poslovicu „rugala se šerpa loncu“. Medicinska oprema jeste skupa, ali nerazumno je buniti se protiv gama i iks noža, kojima se bez skalpela uništava tumor ili aparata za razbijanje bubrežnog kamena, takođe osmišljenog da vodi izlečenju bez rasecanja kože i dubljih tkiva. A, kada je reč o lekovima (i troškovima za lečenje i „lečenje“!), dovoljno je uporediti sume utrošene

na delotvorne preparate naučne medicine, na dodatke ishrani (suplemente) i na usluge alternativaca. Sve odmah postaje jasno, čak i bez merenja efekata.

7. „Značajna je bila i uloga konteksta, odnosno nastupanje vrednosti Postmoderne ... po prvi put se javila mogućnost da odnos oficijelne i alternativne medicine ne bude više jednoznačan, drugim recima da ne bude više pod represivnim diktatom oficijelne medicine ...“. Postmodernističko pravo na više istina može da prođe kada se zvezdaš i partizanovac ili Srbin i Hrvat svađaju ko je u pravu, ali ako je nevakcinisan čovek proboden vilama na gumnu istina je samo jedna – treba ga zaštititi od tetanusa, a ako ga je zadesio šlog, jedino je normalno hitno mu dati trombolitičnu terapiju. Sva civilizacijska dobra, počev od Dekarta, doneo je modernizam. Preterivanja sa „političkom korektnošću“ – poput menjanja sadržaja davno napisanih dela, od Šekspira, preko braće Grim, do R. Dala, „kanselovanjem“, tj. potiskivanjem u zaborav „nepodobnih“ i sl. – podsećaju na neka mračna vremena i već nailaze na sve veći otpor kulturne javnosti. Fikcija je navodna patnja zagovornika alternativne medicine „pod represivnim diktatom oficijelne medicine“. Poslenici naučne medicine ignorišu pseudonaučne i slične pristupe lečenju, a jedino im je zakonska dužnost da prijave umišljenog ignoranta ili prevaranta ako, recimo, ispravlja navodnu genetičku grešku položaja prvog pršljena (atlasa), pa ostavi nekog nesrećnika nepokretnim. Ne čezne zvanična medicina za integrisanjem sa alternativama radi prikriivanja svoje „jalovosti“, već će pre biti da alternativa žudi za „represivnim diktatom oficijelne medicine“ da bi parazitirala na njenim uspesima.
8. Verovatno su zaista retki (ako uopšte postoje) posebni „fondovi za finansiranje naučnih istraživanja efikasnosti i efektivnosti ATUZ“ (prim. aut.: alternativne tehnologije unapređenja zdravlja). Ali zato su alternativci dobrodošli da pripreme ozbiljno fundiran naučni projekat, a nezamislivo je da bi ih Fond za nauku odbio zbog predrasuda ili neke pizme.
9. „Prema proceni SZO između 65% i 80% svetske populacije koristi alternativnu medicinu kao primarnu formu zdravstvene

zaštite.“ To nije nikakav dokaz o delotvornosti. Ista ta SZO sa žaljenjem navodi da za ogroman procenat ljudi alternativna medicina – nema alternativu, naime da su lišeni kontakta sa naučnom medicinom. S druge strane, građani SAD, recimo, imaju mogućnost izbora, ali ih se sličan procenat uzda u molitvu, što ne govori ništa o njenom učinku.

10. „Sa holističke tačke gledišta čovekova patnja, čije su fizičke, mentalne i/ili emotivne manifestacije kodifikovane kao odgovarajuća bolest, odnosno nozološki entitet, jeste izraz poremećenog stanja životne energije koja više ne osciluje na idealnoj frekvenciji.“ Za ovu tvrdnju „dokaz“ su tri članka iz časopisa koji ne postoji u referentnim bazama podataka. To je samo još jedan prilog sagledavanju ogromnosti razlika između nauke i pseudonauke, realnosti i sujeverja.
11. „[P]rimena ATUZ zahteva mnogo manja materijalna ulaganja u odnosu na metode oficijelne medicine, a često daje isto tako dobre rezultate.“ Da je zaista tako, to više ne bi bila alternativna, već naučna medicina. Da podsetimo, razdelnica je postojanje dokaza o vrednosti.
12. „Na bazi odustajanja od totalitarizma ... odustaje se od bolesti kao osnovnog stožera oficijelne medicine. Sada je ... centar interesovanja sam pacijent, koji je u većini slučajeva i dobro obavešten o prednostima integrativne zdravstvene zaštite.“ Ostaje da ponovimo da upravo naučna medicina polazi od pojedinca; postoje, doduše, široko obuhvatne preventivne mere, kao što su vakcinacije i skrininzi, i grupne – porodične i druge – terapije, ali one imaju puno stručno opravdanje. Nadalje, građanin je dobro obavešten i koja voda povećava potenciju ili koji suplement trenutno leči šećernu bolest, a na njemu je da se svaki put iznova uverava u domete propagande. Predstava o pravim „prednostima integrativne zdravstvene zaštite“ dobila bi se kada bi se nekom sirotanu iz zemlje u razvoju reklo: „Nemamo skupi lek za tvoju leukemiju, ni mogućnosti za operaciju tvog srca, ali ti nudimo terapijski dodir, seansu meditacije i slično iz alternativnog arsenala“ (što je, s humane tačke gledišta, bolje od ničega, ali je daleko od optimalnih rešenja).

1.3.2. Dvoprstni O-prstenski test*

Pred početak leta 2012. godine izvesni Jošiaki Omura pozvan je da u Beogradu održi kurs o svojoj bizarnoj metodi nazvanoj dvoprstni O-prstenski test (*Bi-Digital O-Ring Test – BDORT*). Sam test navodno ima skoro univerzalnu primenu („rana dijagnostika hroničnih oboljenja“; „otkrivanje uzroka oboljenja“; „određivanje“ i „detekcija“ svega i svačega), a izvode ga „dva lekara“ na način isuviše teatralan i bizaran da bi zasluživao detaljan opis.^[23] Polaznicima je obećano da će za „samo“ 1000 američkih dolara dobiti titulu *Cert MD BDORT*. Podvala je dvostruka. Prvo, godine učenja su potrebne čak i za sticanje stručnog naziva, a za titulu treba uložiti još više vremena i napora. Drugo, nigde u svetu farmaceuti, koji su označeni podobnim za pohađanje kursa, ne mogu da steknu zvanje doktora medicine (engleski: *MD = medical doctor*) između dve posete frizeru ili kozmetičarki.

Organizatori posete su gosta prikazali kao čuvenog naučnika (po definiciji to nije, jer nikada nije objavio naučni rad, osim u svom privatnom časopisu čiji je osnivač i urednik) i nosioca dva „visoka“ naučna priznanja. Oba zvuče impresivno – „jedan od 500 naučnika 21. veka“ i „jedan od 1000 naučnika 20. veka“ – ali su bezvredna, jer nije objašnjeno da u svetu postoji nekoliko ustanova koje takva i još bombastičnija „priznanja“ dodeljuju sujetnim, frustriranim ili slave željnim pojedincima za relativno male pare i nikakve vredne doprinose. Upravo takvo kićenje lažnim kolajnama još ranije je ponavljano raskrinkavano i ismevano u našoj štampi.^{[24] [24a]}

Vrhunac besmisla je dostignut kada je Omura poletno ubeđivao slušaoce da postavlja dijagnoze i određuje vrednosti najsuptilnijih laboratorijskih analiza slušanjem glasa ispitanika,^[25] čak i telefonom.^[25a] Otišao je i dalje, pa je otkrio kako su mu dovoljne i decenijama stare fotografije. Za primer je uzeo Žanu Kalman, najdugovečniju osobu na svetu, koja se upokojila 15 godina ranije, skoro šest meseci posle svog 122. rođendana. Mada je imala više od 60 godina kada se predavač rodio, on je jedino posmatranjem izbledelelih portreta u 10-godišnjim intervalima od njenog 20. do 120. rođendana „izmerio“ vrednost tri značajna parametra koji se određuju samo u malom broju vrhunskih laboratorija. Ustvrdio je čak i da sebi po želji produžava strukture

* Prikaz se zasniva na objavljenim podacima.^{[21][22]}

na polovima hromozoma zvane telomere („na sto, pa na trista“), od kojih zavisi dugovečnost, što bi značilo da je pronašao besmrtnost!

Reklo bi se, jedna od mnogih prevara, šta je tu čudno? Bizarnost slučaja ogleđa se u okolnosti da se Omura našao u Beogradu kao počasní član (!) Akademije medicinskih nauka (AMD) Srpskog lekarskog društva (SLD), najviše lekarske institucije u zemlji. Njegovo pristupno predavanje u prostorijama SLD 10. maja 2012. podsećalo je na nastupe vidovnjaka i odisalo je napadnim šarlatanstvom, a otkrilo je mehanizam promovisanja lažnih vrednosti i obmane u koji je, pored nekih članova AMD, uključen i notorni privatni univerzitet Megatrend.

Nesumnjivo je da O-prstenski test može da pomogne pojedincima otprilike u istoj meri kao i bacanje ugljevlja, gledanje u bob ili talog kafe, kruženje oko vrbe u ponoć i sl. Ne postoji ni nagoveštaj o njegovoj bilo kakvoj vrednosti, pa je jedan čuveni profesor komentarisao kako smatra „duboko uznemirujućim“ što su jedini ljudi koji tvrde da ovim testom postižu pouzdane dijagnostičke rezultate upravo oni koji od toga žive, dok naučno sprovedeni kontrolisani testovi to ne potvrđuju.

Izjava je data u jedinoj situaciji kada se široka naučna zajednica bavila O-prstenskim testom, odbacila njegovu vrednost, te trajno oduzela licencu novozelandskom lekaru, kažnjenom što je taj sporni test pretpostavio naučnim metodama koje su mogle da spreče smrt njegovog pacijenta.^[26] Za istoriju medicine i pouku njegovim pohlepnim kolegama ostalo je zapisano da se zabludeli doktor zvao Ričard Goring.

To iskustvo je korisno i za naše lekare koji u Omurinim savetima vide za sebe izvor prihoda. Naučeno na takvim kursevima mogu da primene u društvu, među prijateljima, kao zabavnu igru, ali ako se zanesu pa pacijentima uskrate legalan dijagnostički postupak u ime manipulacije koja se u nauci smatra šarlatanstvom, rizikuju da prođu kao njihov kolega s dalekog Novog Zelanda.

1.4. Gurui alternativne medicine

U ovu grupu spadaju ljudi različitih biografija, stručnih kvalifikacija i ugleda, a zajedničko im je što ih mediji i deo javnosti doživljavaju kao tragače za novim putevima u medicini. Neki od njih iskreno veruju u

svoje vizije, pojedini koketiraju sa popularnim „trendovima“, a neki su ogoljeni prevaranti.

1.4.1. Gurui alternativne medicine u svetu

Edgar Kejs (*Edgar Cayce*, 1877–1945) nije naš savremenik, ali se često smatra pionikom alternativne medicine. O njegovom radu i životu napisano je stotinak knjiga. Preporučuju se preko sajta *Amazon.com* kao svedočanstva o „ocu holističke medicine“ i dokazanom vidovnjaku koji je dosegao „univerzalnu svest“, te na taj način dolazio do informacija.

U reklami za jednu knjigu o njemu,^[27] prikazuje se kao „jedna od najfascinantnijih duhovnih ličnosti 20. veka“, „uspavani prorok“, „intuitivni iscelitelj i hrišćanski mistik“, čovek koji je pokrenuo „moderan holistički životni pokret, kao i savremeni popularni pristup duhovnosti koji spaja najbolje od istočnih i zapadnih verskih tradicija“.

U jednoj drugoj hrestomatiji njegovog učenja piše: „Zaprepašćujući fenomen je sposobnost Edgara Kejsa da daje detaljne informacije o bilo kom pitanju dok je pod samohipnozom. Još više zapanjuju tačnost i pouzdanost tih informacija o bilo kojoj temi.“ Ističe se da je on bio dobar hrišćanin, da je svake godine iščitavao celu Bibliju, ali da je prvi na Zapadu široko koristio i uveo u opštu upotrebu izraze kao što su meditacija, aura, duhovni rast, reinkarnacija i holizam.^[28]

Kejsova pisana zaostavština sadrži 24 miliona reči o 10.000 tema, a čuva je „Udruženje za istraživanje i prosvetljenje Edgara Kejsa“, koje danas ima svoje centre po celom svetu (*EdgarCayce.org*), a s Udruženjem su povezani Atlantski univerzitet (*AtlanticUniv.edu*) i Kejs-Relijeva škola masaže (*CayceReilly.edu*).

U istoriji civilizacije svoj trag su ostavili bezbrojni čudaci, bilo zanesenjaci, bilo prevaranti, koji su navodno posedovali natprirodne sposobnosti. Nekada su, naročito u hrišćanstvu, završavali na lomači, a u novije vreme u ustanovama zatvorenog tipa, apsanama ili duševnim bolnicama. Retki pojedinci su uspevali da se nametnu, pa su osnivali svoje adventističke crkve ili, u ovom slučaju, pokrete sledbenika.

Profesor Endru Vajl (*Andrew Weil*, 1942–) nazvan je jednim od poznatih svetskih vođa i pionira u oblasti integrativne medicine, „isceljujućeg pristupa zdravstvenoj nezi koja obuhvata telo, um i duh“.^[29] Za sebe je napisao da je „vodeći svetski zagovornik integrativne medicine, filozofije koja se znatno razlikuje od prostog odobravanja alternativne

medicine“. Urednik je sajta *DrWeil.com*, izvora podataka o zdravom životu zasnovanih na filozofiji integrativne medicine. Predsednik je Fondacije Vajl (*Weil Foundation*), osnivač i kopredsednik firme Brendovi zdravog načina života (*Healthy Lifestyle Brands*), osnivač i partner rastuće grupacije restorana Kuhinja prave hrane (*True Food Kitchen*), a partner je jedne velike kompanije u njihovom programu svesnog života *Spa and Wellness with Dr. Andrew Weil*, koji se nudi na svim brodovima za krstarenje.^[30]

Sigurno je zdravo (i skupo) da čovek gimnasticira, između dva kupanja u bazenu, a zatim se opušta u ležaljci na nekoj od mnogih paluba džinovskih „kruzera“, mada iza takvog „velnes“ programa mnogo više stoji poslovni duh, nego prosvetiteljski poriv dr Vajla. Međutim, kada se odbace zavodljive fraze i preterivanja iz propagandnih oglasa, potreba da se čuvaju ili leče „i duša i telo“ naučno je opravdana.

Izvesno je da se dr Vajl drži uzusa naučne medicine na svom fakultetu kao klinički profesor, profesor narodnog zdravlja, šef Katedre integrativne reumatologije, pa čak i kao direktor Centra za integrativnu medicinu Endru Vajl. Isto važi i za knjige koje mu izdaju najuglednije izdavačke kuće (njegove, kao i Čoprine, najprodavanije knjige po samoposlugama i benzinskim pumpama druga su priča). Čuveni *Oxford University Press* izdaje Vajlovu biblioteku integrativne medicine (*Weil Integrative Medicine Library*) sa već blizu 20 naslova, od integrativne onkologije, preko integrativnog sestrinstva, do integrativnog seksualnog zdravlja. S te tačke gledišta, Vajl je kao skeledžija koji vešto i često prelazi s jedne obale na drugu.

Dr Dipak Čopra (*Deepak Chopra*, 1946–) važi za gurua duhovnosti i alternativne medicine u savremenom svetu sa svojim kursevima meditacije, najprodavanijim knjigama, podkastovima i inspirativnim razgovorima. On tvrdi da osoba može da postigne „savršeno zdravlje“, stanje „koje je oslobođeno bolesti i koje nikada ne oseća bol“. Po njemu je čovek oblikovan kvantno-mehaničkim telom koje se ne sastoji od materije, već od energije i informacija, a ljudsko starenje je „fluidno i promenljivo; može se ubrzati, usporiti, zaustaviti na neko vreme, pa čak se i preokrenuti“, što je određeno stanjem uma.^[31]

Za takva čuda dovoljno je samo uplatiti 2935 dolara za dvodnevni boravak u jednom od njegovih pet odmarališta u Severnoj Americi, sa poetičnim nazivima Unutrašnji izvor, Sedam duhovnih zakona,

Uranjanje u meditaciju, Beskonačne mogućnosti i Tiha buđenja. Otvorena su „u neizvesnim vremenima“ pandemije, kada treba potražiti spas za telo i dušu. Odmor nudi kompanija *Chopra Global* u okviru Fondacije Čopra, čiji je osnivač i izvršni direktor isti Čopra,* uz sve ostalo i „otac integrativne medicine“.^[32]

Džozef Merkola (*Joseph Mercola*, 1954–) čikaški je osteopata, kontroverzna ličnost kao, u svetskim razmerama, poznat „inflenser“, tj. osoba koja putem društvenih mreža ostvaruje uticaj na druge ljude. On promovise prirodne lekove za zdravlje i nudi savete o temama kao što su ishrana, fizička spremnost (*fitness*) i netoksičan način života. Važi za najuticajnijeg antivakcerskog propagandistu, bar kada je reč o dezinformacijama tokom pandemije kovida 19.^[33]

Obogatio se reklamirajući uglavnom bezvredne dijetetske proizvode, preuveličavajući i, najčešće, izmišljajući njihova korisna dejstva. Zbog tih prevara u više mahova ga je upozoravala američka Uprava za hranu i lekove (*FDA*). Iz istih razloga sve češće mu se trajno onemogućuje pojava na poznatim platformama. Ipak je još u junu 2021. na raznim kanalima imao preko četiri miliona pratilaca. Pretplata na njegov bilten je 50 dolara, a pretplatnika je više desetina hiljada.

Deo svog nečasno stečenog bogatstva, oko sedam miliona dolara, poklonio je antivakcinaškim udruženjima širom SAD. I sam je na čelu jedne takve grupe, poznate kao Fondacija za istraživanje prirodnog zdravlja.

On je otišao tako daleko da odriče ulogu HIV-a u nastanku side. Mnoge domaćice je „prosvetlio“ time što im je otežao život strahom od mikrotalasne pećnice, a povećao im je i rizik od raka kože savetom da ne koriste zaštitne kreme protiv sunčanja, već neke njegove alternativne preparate. Bez ikakve potvrde u naučnoj literaturi ustvrdio je da radio-talasi iz mobilnih telefona izazivaju rak. Zalaže se za zabranu genetički modifikovane hrane, ali ne pruža dokaze o njihovoj eventualnoj štetnosti.

Umešao se i u objašnjavanje tekuće pandemije. Za njenu pojavu optužio je farmaceutsku industriju i Bila Gejtsa, a sprečavanje i lečenje

* Kako profesor psihologije Oliver Tošković sugeriše da se objasni, Čoprine izjave se u psihologiji i filozofiji označavaju kao „bullshit“ (https://en.wikipedia.org/wiki/On_Bullshit), što mi prevodimo sa „pseudodubokoumni verbalizmi“.

kovida 19 video je u uzimanju velikih količina vitamina C i D, ispiranju nosa vodom, primeni nekih preparata (*quercetin*, *pterostilbene*) itd. I pravi lekari preporučuju vitamine, i to C bez ubedljivo dokazanog efekta kod osoba na raznovrsnoj ishrani, a D sa određenim dokazima o delotvornosti, ali ne u ogromnim dozama i, što je važno, samo kao dopunu terapiji, a ne kao zamenu za nju.^[34]

1.4.2. Gurui alternativne medicine u Srbiji

Poznavao sam, manje ili više, svu četvoricu kolega koje pominjem. To mi daje za pravo da dodam i po neki lični komentar.

Profesor Aleksandar Krstić (1937–2012) bio je direktor za zdravstvo Dečje bolnice u Novom Sadu, upravnik Pedijatrijske klinike, osnivač i načelnik Odeljenja medicinske genetike. Godine 1986. osnovao je Citogenetičku laboratoriju, koja je prerasla u moderno organizovan Centar za medicinsku genetiku, sa najsavremenije postavljenim genetičkim savetovanjem za nasledne bolesti i kongenitalne malformacije.^[35] Kao pedijatru i genetičaru, Podružnica Novi Sad SLD dodelila mu je nagradu za životno delo 2001. godine.

„U toj drugoj polovini 90-ih godina postojala su dva centra homeopatije, kao što je i danas slučaj. Novi Sad i Beograd postali su sedišta homeopatskih entuzijasta. U Novom Sadu, rame uz rame sa dr Popovićem, homeopatiju je promovisao dr Aleksandar Krstić, profesor pedijatrije i genetike...“^[35a]

Aleksandar Krstić je bio afirmisan pedijatar, odličan stručnjak bez potrebe da kompenzuje svoje frustracije, kao neke njegove stručno inferiorne kolege, a nema indicija da je od homeopatije ostvarivao finansijsku dobit, tako da ostaje objašnjenje da je verovao u ono što radi. Štaviše, to mu je samo štetilo – kada sam, pre mnogo godina, hteo da ga posetim, kolege iz Novog Sada su mi savetovale da odustanem, da to više nije „onaj naš stari kolega“, jer je „skrenuo u alternativne vode“.

Profesor Miloš Popović (1941–2012) je obnovitelj homeopatije u Srbiji (pre Drugog svetskog rata bilo je lekara koji su je praktikovali),^[35a] ^[36] popularizator ove metode tokom poslednje dve decenije prošlog veka, inicijator osnivanja i prvi predsednik Sekcije za homeopatiju Srpskog lekarskog društva 2002. godine, pokretač prve homeopatske škole za medicinare u Beogradu (od 2004. godine), predstavnik Srbije

u Evropskom komitetu za homeopatiju, aktivan član Međunarodnog udruženja homeopata itd.

U prigodnom govoru povodom Svetske nedelje homeopatije u Srbiji 2021. godine, rečeno je: „Dr Miloš Popović je doveo homeopatiju u Srbiju ... on je utirao put svima nama iz sveta homeopatije ... on je zrak koji nas sve osvetljava i zauvek će to i ostati. Dr Miloš Popović je ušao u istoriju“.^[35] U jednom drugom članku se kaže: „Profesor izdaje jasno i koncizno napisan udžbenik ‘Homeopatija’ kojim je obuhvaćena i homeopatska filozofija i materija medika. Svaka rečenica u ovom sveobuhvatnom udžbeniku je važna, pa je neophodno čitati ga sa velikom pažnjom.“^[36]

Popović je bio načelnik jednog odeljenja na bivšoj Drugoj hirurškoj klinici u Beogradu. Među kolegama je važio za odličnog poznavaoca teorije hirurgije. Tokom usavršavanja u inostranstvu ponela ga je ideja homeopatije. Na naturopatskoj školi *Brantridge Forest School* u Eseksu, u Engleskoj, dobio je diplomu iz homeopatije, pošto je odbranio rad „Perioperativno homeopatsko lečenje posle holecistektomije“.

Po povratku u zemlju, napisao je tri knjige o homeopatiji i počeo da organizuje nastavu iz ove oblasti. Dovodio je predavače Centralnog nemačkog homeopatskog udruženja lekara (DZVhÄ) radi upoznavanja slušalaca „sa izvornom, klasičnom hahnemanijanskom (prim. aut.: hanemanskom) metodom, i vraćanje izvornom, kliničkom homeopatskom pristupu u dijagnostici i lečenju bolesti“. On je dosledan u vraćanju na izvorne Hanemanove stavove, jer smatra da su kasnije modifikacije dovele do „shvatanja da ‘Homeopatija nije Medicina’, da ‘Homeopatija leči samo preko simptoma uma’, da za primenu Homeopatije ‘nije potrebno poznavanje medicinskih nauka’. Time su od studija odvraceni lekari, što i dan danas ima za posledicu otežanu legalizaciju primene Homeopatije u zemljama našeg okruženja“.^[37]

Miloša sam znao još dok je išao u Klasičnu gimnaziju. Ista smo generacija upisanih na beogradski Medicinski fakultet 1959. godine. Posedovao je izvanrednu opštu kulturu, ali nije imao potrebu da se nameće, ostavlja utisak ili teži popularnosti. Zato sam uveren da je njegov angažman na afirmaciji homeopatije posledica iskrenog uverenja.

Profesor Vuk Stambolović (1941–) radni vek je proveo na Institutu za socijalnu medicinu Medicinskog fakulteta u Beogradu. Nesumnjivo

je najmarkantnija figura u oblasti alternativne, odnosno nenaučne medicine u Srbiji.

U predgovoru jedne od njegovih mnogih knjiga piše da je 1997. godine pokrenuo prvu školu homeopatije u Novom Sadu, da je sarađivao i sarađuje „sa mnogim udruženjima iz oblasti alternativne medicine – Reiki Srbija, Breg, Udruženje za apiterapiju API-BEO, Simillimum – homeopatski centar Beograd, Udruženje za rekonektivno isceljivanje, Udruženje za ajur vedu Srbije, Škola vidja joga – kao i sa grupama terapeuta metoda poredak ljubavi, sudžok, Bahove cvetne kapi, aromaterapija itd.“ Bio je i prvi predsednik Sekcije za tradicionalnu medicinu SLD.^[38]

Iz Reiki Srbije stiže ocena o njemu: „Najzaslužniji za afirmisanje i institucionalizaciju alternativne medicine i promociju integrativne zdravstvene zaštite u okviru koje, na unapređenju zdravlja i otklanjanju ljudske patnje, rade zajedno terapeuti zvanične i alternativne medicine, stvarajući novi model medicine čiji je centar pacijent, a ne bolest“.^[39]

Naravno da u ovoj poslednjoj dihotomiji – u alternativnoj medicini je u centru pacijent, a u naučnoj, navodno, bolest – ima nedozvoljenog pojednostavljenja, ali i svesnog preterivanja. Da je tako, svi pacijenti sa određenom dijagnozom dobijali bi isti lek (ili identičnu kombinaciju) u unapred utvrđenoj dozi.

Stambolović se rigidno drži principa da je svaki „pronalazak“ od pre više hiljada godina večna istina, a da armije naučnika koje ga pobijaju ne zaslužuju ni odgovor. U tom smislu paradigmatičan je jedan od njegovih brojnih intervju a iz koga proističe:^[40]

- ❖ „Kvantnu ili bioenergetsku medicinu su najpre otkrili kvantni fizičari, među kojima ima dosta dobitnika Nobelove nagrade.“ (Ozbiljni fizičari, uključujući Ajnštajna, to energično odbijaju – v. odeljak „Kvantna medicina“ u šestom poglavlju.)
- ❖ „U Briselu je 1989. godine kvantna medicina zvanično proglašena za medicinu trećeg milenijuma.“ (Pomešani su vremenski planovi virenjem u budućnost. Nije sporno da će kvantna fizika znatno uticati na medicinu, ali je to stvar daljeg razvoja nauke. Danas korišćene „jednostavne naprave od 50 evra“ za tobožnju dijagnostiku i lečenje obična su prevara – v. odeljak „Kvantna medicina“ u šestom poglavlju.)

- ❖ Navodni dokaz za efikasnost homeopatije je njeno rasprostranjeno korišćenje, a naučna javnost je u zabludi. (Po istoj logici, molitva je još mnogo korisnija, jer joj svakodnevno pribegava bezbroj vernika u svetu.)
- ❖ Zapadna medicina je dugo odbacivala utemeljenost akupunkture, „zanemarujući njene osnovne postulate – postojanje meridijana u telu koje formira tok životne energije ‘cí’“. (Za naučnu javnost, ‘cí’ je i dalje fikcija.)
- ❖ Jedan Južnokoreanac i jedan Francuz su tobož otkrili „tanane kanalice, prečnika od 0,5 do 1,5 mikrona, koji se pružaju prema klasičnoj šemi akupunkturnih meridijana“, dakle od čmara naviše. (To bi bio potres ravan Kopernikovom otkriću, mnogo dramatičniji od Ajnštajnovе teorije relativiteta.)
- ❖ „Svetska zdravstvena organizacija priznala je akupunkтуру kao adekvatno lečenje za više od 200 kliničkih bolesti, kao i za korišćenje u preventivne svrhe.“ (Za naučnu istinu o toj temi v. odeljak „Akupunkтура“ u šestom poglavlju, gde se vidi da se SZO striktno ograđuje od davanja vrednosnih sudova o delotvornosti alternativnih metoda.)

Nemam sumnje da se Vuk Stambolović rukovodi svojim uverenjima, ma kako to nekada čudno izgledalo. Otklon prema naučnoj medicini, posebno terapiji, imao je od rane mladosti.

Profesora Branimira Nestorovića (1954–), penzionisanog pedijatra sa Medicinskog fakulteta u Beogradu, u prvi plan je izbacila pandemija kovida 19, tako da je danas ne samo najpopularniji, već i najuticajniji zastupnik alternativnih pogleda u Srbiji (uloga Vuka Stambolovića ograničena je na alternativnu scenu, a Nestorovićev prezir naučne medicine ima odjek u širokoj javnosti).

Da skraćeno prepričam svoje ranije osvrte na fenomen Nestorović:^{[41][42][43]} njegova aktivnost prevashodno je usmerena na relativizaciju naučnih istina i sistema vrednosti u društvu. „Prosvetiteljski“ rad mu se zasniva ili na izmišljanju podataka ili na predstavljanju kakvog bizarnog, po pravilu odmah osporenog rezultata u nekom (obično) marginalnom časopisu kao apsolutne istine koja treba da učini smešnom celokupnu svetsku nauku. Uz takva „otkrića“ često ide optužba da ih zli ljudi, oličeni u celokupnoj naučnoj zajednici i

vodećim naučnim ustanovama, skrivaju iz mračnih razloga. Primeri su lekovi ivermektin i hidroksihlorokin, koji su napušteni zbog svoje nekorisnosti i eventualne štetnosti, ali ih Nestorović preporučuje uz objašnjenje da ih njegove kolege ne daju zbog toga što su jeftini.

U orbitu kontroverzne popularnosti (nad)nacionalnih razmera Nestorovića su lansirale izjave na konferenciji za štampu 26. februara 2020. da je smešan virus od koga je, prema zvaničnim podacima, do kraja 2022. u svetu umrlo 6,9 miliona ljudi (stvarni broj je trostruko veći), da žene ne mogu da se zaraze itd. Mašti je potom sve više puštao na volju, dodatno zbunjujući već slušeni narod.

Njegovu izjavu datu u vreme ukidanja vanrednog stanja, 6. maja 2020, da je pravo vreme „da se svi zaraze,“^[44] verbalno su osporile neke njegove kolege iz Kriznog štaba, ali su radile na istom cilju „drugim sredstvima“: tvrdili su da je virus izgubio snagu, da nema opasnosti itd., pa smo već u maju imali masovne političke skupove i pune stadione, o čemu je sa zaprepašćenjem izveštavao ceo svet. Jula 2022. dva člana Kriznog štaba javno su pozvala da se građani slobodno zaražavaju, „kako bi stekli otpornost za jesen“, uz tvrdnju da je takav Nestorovićev apel iz maja 2020. bio ispravan.^{[45][45a]} Taj stav bio je, međutim, i stručno i etički neutemeljen.^[42]

Nema sumnje da je Nestorović bio deo uigranog tima u sprovođenju politike žmurećeg protrčavanja kroz pandemiju, kao logoraš kroz „toplog zeca“, bez obzira na posledice (a, one su za Srbiju bile pogubne). Zato ne samo da nisu urodili plodom zahtevi brojnih lekara, stručnih grupa i političkih subjekata da mu se oduzme licenca, već je dobio i državno odlikovanje.

I pre početka pandemije počeo je da radi na promociji svoje privatne prakse, pa je najavio i osnivanje ambiciozno zamišljenog Centra za integrativnu medicinu, kao početak svoje političke karijere. Za upuštanje u takav poduhvat potrebna mu je pažnja javnosti, makar na način kako do nje dolaze likovi sa estrade. Tako je oktobra 2019. obnarodovao da osobe svetle boje očiju potiču sa Marsa (!). Usledio je niz sličnih izjava koje kod normalnog sveta izazivaju podsmeh (da ne nabrajamo ostale emocije), ali očigledno ima ljudi željnih da se odmaknu od tužne svakodnevice golicanjem mašte na pomalo neuobičajen način.

Tome doprinose i poruke: „Smrt ne postoji ... na obodima crnih rupa nalaze se neke informacije, te praktično duša može lako da pređe

u paralelni svet i tako nastavi svoj život“ ili „Mladež, odnosno beleg je posledica reinkarnacije“ (čovjek se, navodno, rodi sa mladežom gde je telo prethodnog nosioca duše ubodeno nožem ili probijeno metkom). Ko ne bi svoj čemerni i guravi život voleo da obnovi u primamljivom „paralelnom svetu“?

Našoj izranavljenoj duši, ponižavanoj opštim prezrenjem zapadnog sveta tokom poslednjih 30 godina, gode poruke o spasenju pomoću Teslinih navodnih otkrića: „On je čovek slao predmete u budućnost, vraćao ih nazad, to se sve zna“; „Tesla nije umro. On je možda fizički umro, ali nam je ostavio Novaka Đokovića“. Lekovita je iluzija da će nam Nestorović, kao posednik tajnovitih Teslinih otkrića, obezbediti budućnost kakva nam se otkrivala samo u retkim vlažnim snovima. Dovde je sve jedna isprazna manipulacija bez mnogo štete, ukoliko se shvati kao zabava.

Nevolja je kada on, umesto ozbiljnih naučnih izvora, iz dubina anonimnosti pronade izvesnu travaricu kao arbitra u lečenju karcinoma, kada nam ponudi skoro podjednagog naučnog anonimusa sa „istinom“ da rak nastaje „iz glave“, a ne usled nauci poznatih uzroka, pre svega pušenja ili kad se poziva na homeopatsku mantru o čudesnom „pamćenju vode“. Navođenje na takve stranputice mnoge lakoverne naivčine košta života.

Još opasnije su njegove poruke tipa: „Glumili smo epidemiju, sve sa koronom je izmišljeno. Testiranje ne vredi ništa, kao ni vakcinacija, a od kovid-19 se ne umire. Niko neće da mi plati usavršavanje da dokažem da kovid-19 ne postoji.“^[46]. Ideju o međunarodnoj zaveri nameće insinucijom kako je „ovaj virus, SARS-CoV-2, patentirao Rotšild 2015“. Kovid pasoše označava kao „čist fašizam“, ne prepoznajući u svojoj poruci o prirodnoj otpornosti Srba nešto još gore – elemente rasne superiornosti, kao odliku nacističke ideologije.

1.5. Objašnjenje zabluda

Pre više od četvrt veka kanadski profesor psihologije Bari Bejerstin (*Barry Beyerstein*) ukazao je na bar 10 grešaka i pristrasnosti koje daju privid korisnosti lažnim vrstama lečenja. Tim logičkim i drugim mehanizmima odstupanja od činjeničnog stanja Bejerstin objašnjava prividan

paradoks da i „inteligentni, pošteni ljudi“ bivaju dovedeni u zabludu i podleću na Geteovu misao da ništa nije opasnije od aktivnog neznanja.^[47] Narednih godina Bejerstin je razradio svoja objašnjenja na način da bi i danas malo koji ozbiljan naučnik mogao da ih ospori.^{[48][49][50]}

Ključno je pitanje zašto razumni ljudi pribegavaju alternativnom tretmanu kada je on:

1. Neuverljiv po apriornim osnovama (njegovi podrazumevani mehanizmi ili pretpostavljeni efekti u suprotnosti su sa dobro utvrđenim zakonima ili empirijskim nalazima u fizici, hemiji ili biologiji);
2. Nema sopstveno naučno prihvatljivo obrazloženje;
3. Nema dovoljno potkrepljujućih dokaza izvedenih iz kontrolisanih kliničkih oglada;
4. Podbacio je u dobro kontrolisanim kliničkim studijama koje su sprovedi nepristrasni evaluatori i nije bio u stanju da isključi konkurentna objašnjenja zašto bi se činilo da deluje u svakodnevnom uslovima; i
5. Čak i laiku bi trebalo da izgleda neverovatan na osnovu zdravog razuma.^[49]

Ni posle više od 20 godina ovo pitanje nije mnogo izgubilo u aktuelnosti. Bejerstin je svoja objašnjenja podelio u sociokulturološka (prvih sedam), psihološka (tri) i vezana za prirodni tok bolesti i ostale razloge (osam). Prikazaćemo ih u slobodnom prevodu, lako skraćene i uz poneki komentar.^[49]

1. **Niska naučna pismenost.** Sva istraživanja dosledno otkrivaju jaz između naše ogromne zavisnosti od tehnologije i zaprepasćujućeg nepoznavanja naučnih osnova. Većini ljudi nedostaje potrebno znanje da se odupru zavodljivom oglasu o bezvrednom leku ili metodi.
2. **Antiintelektualizam i antinaučni stavovi oslonjeni na misticizam Novog doba.** Alternativna medicina prihvata i promoviše magični pogled na svet pokreta Novo doba (*The New Age*), čiji je ona glavna motorna snaga. Zalaganjem za emocionalne kriterijume istinitosti, umesto kriterijuma zasnovanih na empirijskim podacima i logici, medicinski gurui

Novog doba, kao što su Endru Vajl i Dipak Čopra, ubeđuju narod da „sve može“. Čak i u elitnim akademskim institucijama, uglavnom na odsecima humanističkih nauka, danas postoje jaki zagovornici ideje da je objektivnost iluzija i da čoveče osećanje određuje istinitost pojava.

3. **Snažan marketing i ekstravagantne tvrdnje.** U SAD su 1997. godine lični izdaci za alternativne terapije konzervativno procenjeni na 27 milijardi dolara, što je uporedivo sa projektovanim ličnim izdacima za sve lekarske usluge te godine. Godišnji broj poseta alternativnim isceliteljima još tada je premašivao ukupan broj poseta svim lekarima primarne zdravstvene zaštite u SAD. Sa stečenim bogatstvom, nije iznenađujuće što su se alternativni iscelitelji promovisali putem agresivnog reklamiranja i intenzivnog zakonodavnog lobiranja. Rutinski se daju obećanja koja nijedan etički, naučno obučeni praktičar ne bi dao. Nažalost, građani koji se suočavaju sa ovom prepredenom promotivnom baražnom paljbom ne poseduju dovoljno veština ili informacija za procenu takvih hiperboličnih ponuda.
4. **Nedovoljan medijski nadzor i napadi na kritičare.** Uz neke značajne izuzetke, masovni mediji su skloni da podržavaju alternativce. Njihove očaravajuće priče retko se osporavaju u medijima, jer urednici znaju da rušenje kula u oblacima šteti rejtingu. Potencijalne kritičare nenaučnih tretmana odvraća i okolnost da su mnoge alternativne prakse uvezene iz neevropskih kultura i da ih zagovaraju žene. Alternativci to zloupotrebljavaju, pa zaobilaze opravdane kritike, optužujući „klevetnike“ za rasizam i seksizam. Zamerke na račun tradicionalne kineske medicine vode optužbama za kulturnu neosetljivost i rasizam. Po sličnoj matrici, sumnje u, recimo, „terapijski dodir“ odmah se tumače kao seksizam, jer se ta metoda uči u školama za medicinske sestre.
5. **Društvena malaksalost i nepoverenje prema tradicionalnim autoritetima – reakcija protiv lekara.** Rastuće kulturološko razočaranje podstaklo je verovanje da nedostaci društva moraju biti posledica aktivnog prihvatanja moćnih, tajnih zavera, a ne samo nagomilanih grešaka dobronamernih planera. Kako ove velike teorije zavere cvetaju, mnogi su, pored

vlasti, videli naučne i medicinske radnike kao učesnike zavere. Alternativci su iskoristili i dve, delimično opravdane zamerke protiv (pravih) lekara. Jedna je razočaranje zbog neostvarenih optimističnih predviđanja medicinskih otkrića (recimo, o leku protiv raka). Druga je shvatanje da medicina, kao samoregulišuća profesija, nije uvek držala do javnog dobra kao prioriteta. Uz to, alternativna medicina se nametnula kao branilac demokratskog ideala „prava na izbor“. To bi bilo u redu kada bi potrošači imali mogućnost da odlučuju na osnovu raspolaganja činjenicama.

6. **Otpor prema uslugama naučne biomedicine.** Alternativci igraju na široko rasprostranjen, ali preuveličan strah da je moderna medicina postala preterano tehnokratska, birokratska i bezlična. Sužavanje domena sve većeg broja medicinskih specijalnosti, potreba da se maksimizira isplativo korišćenje skupih resursa, uključivanje trećih lica u plaćanje, uz upravljanje („menadžment“) zdravstvenom zaštitom, i ogroman obim posla lekara, naveli su neke pacijente da nostalgично čeznu za jednostavnijim danima kada su ljubazni seoski lekari imali dovoljno vremena za umirujuće ponašanje pored bolesničkog kreveta. Oni, međutim, zaboravljaju da je to često bilo sve što je lekar tog doba mogao da ponudi.
7. **Bezbednost i neželjeni efekti.** Neobičnu dozu romantizma s kojom se promoviše „holistička“ zdravstvena zaštita predstavlja verovanje da su „prirodni“ lekovi nužno bezbedniji, blaži i efikasniji od naučnih. Međutim, veb lokacije kao što je www.quackwatch.com lako razbijaju takve mitove. Često se, na primer, tvrdi da biljne mešavine nemaju nuspojave, dok u stvari neki popularni biljni proizvodi mogu biti daleko od benignih – sve su brojniji izveštaji o alergijskim, toksičnim, pa čak i smrtonosnim reakcijama.

Međutim, svest javnosti o ovim opasnostima i dalje je slaba, jer nije obavezno centralizovano izveštavanje o neželjenim posledicama alternativnih tretmana. Kada se pojave štetni efekti, korisnici su skloni da ih pripišu drugim uzrocima zbog svog dirljivog uverenja da dobronamerna „priroda“ nikada ne bi izvela takve prljave trikove. Zagovornike „prirodnih“ proizvoda treba podsetiti

da je i duvan sasvim prirodan i da biljke proizvode neke od najsmrtonosnijih poznatih otrova. S druge strane, dosta uobičajenih lekova u naučnoj biomedicini dobijeno je iz biljaka. Razlika je u tome što su aktivni biljni sastojci u pravim lekovima identifikovani, sintetizovani i rigorozno testirani na efikasnost i bezbednost. Dakle, za razliku od alternativnih izmišljotina, njihova čistoća i doze su pomno regulisani.

8. **Volja da se veruje.** Svi mi ispoljavamo spremnost da se priklonimo utešnim uverenjima i da nekritički prihvatimo informacije koje jačaju naše suštinske stavove i samopoštovanje. Bilo bi lepo kada bi principi alternativne medicine bili istiniti, ali nije iznenađujuće što im se često pribegava s malo zahteva za dokazima. Jednom usvojena, takva uverenja će se snažno braniti, ako je potrebno i pogrešnim tumačenjem podataka.
9. **Logičke greške, nedostaci u rasuđivanju i nepostojanje kontrolnih grupa.** Jedna od najčešćih zamki u svakodnevnom donošenju odluka jeste greška u prihvatanju povezanosti za uzročnost. Svi smo skloni pretpostavci da u slučaju istovremenog odigravanja dva događaja jedan mora da izazove drugi. Ova logička greška leži u osnovi većine sujeverja. Tako i svedočanstva o uslugama alternativnih iscelitelja počivaju na istoj zabludi: kada poboljšanje sledi nakon tretmana, tretman mora biti odgovoran. Vrednost podrške alternativnoj medicini ograničena je pitanjem: „U poređenju sa čime?“ Ne može se znati da je bilo koji hvaljeni tretman efikasan bez slepih poređenja sa ispitanicima koji su tretirani placebo. Iako ovo čini izjave korisnika gotovo bezvrednim, promoteri alternativne medicine ne nude ništa drugo.

Praktičari alternativne medicine često odbacuju osporavanja svojih spornih tretmana rečima: „Nije me briga šta kaže vaše istraživanje. Stotinama puta sam video kako moji tretmani deluju.“ Nažalost, ova vrsta intuitivnog prosuđivanja takođe je pogodna za lažne zaključke, jer bivaju zanemarena mnoga istraživanja koja ukazuju na greške nastale oslanjanjem na neformalna zapažanja kako bi se utvrdilo šta uzrokuje ili ublažava simptome.

Ljudi uočavaju iluzorne korelacije u slučajnim događajima. Zatim ova „predosećanja“ dovode do lažnih, ali široko

rasprostranjenih verovanja. Pošto alternativna medicina svoje dijagnoze i tretmane izvodi upravo iz ove vrste nepouzdanog folkloru, trebalo bi zahtevati da se svi alternativni tretmani pridržavaju istih standarda dokazivanja kao u naučnoj biomedicini. Uvođenjem kontrolisanih kliničkih ispitivanja i epidemioloških metoda, pioniri naučne medicine nadali su se da će smanjiti vrstu lažnog pripisivanja uzroka koje mogu proizvesti ove slabosti ljudskog rasuđivanja. Kritika studija kojima se želi pokazati da različite verske prakse poboljšavaju zdravlje nudi dobre primere kako nastaju sumnjive uzročne atribucije kada se zane-mari jednostavna potreba za kontrolnom grupom.

10. **Priželjkivanje i „karakteristike potražnje“.** Uobičajeno je iskrivljavanje percipirane stvarnosti u službi dogme. Prema teoriji kognitivne disonance, mentalni stres nastaje kada nove informacije budu u suprotnosti sa postojećim stavovima, osećanjima ili verovanjima. Da bismo ublažili nelagodu, skloni smo da izobličimo uvredljive podatke i/ili naša sećanja. Na primer, nesklad se stvara ako pojedinac ne dobije nikakvu korist od alternativnog tretmana nakon što mu je posvetio vreme, novac i „ugled“. Zbog toga postoji snažan pritisak da se pronađe neka iskupljujuća vrednost u lečenju, a ne da se prihvate psihološke implikacije priznanja da je sve bilo uzalud. Tako alternativni terapeuti i njihovi pacijenti često pamte stvari onako kako žele da su se dogodile, a ne onako kako su se zaista dogodile. A pošto alterantivni praktičari preziru pažljivo vođenje evidencije i randomizovane kliničke ogleda, često se selektivno sećaju, što dovodi do precenjivanja njihovih stopa uspeha, uz ignorisanje neuspeha.

Slično tome, postoje mnoge koristoljubive pristrasnosti koje pomažu u održavanju samopoštovanja i promovišu harmoničnu društvenu razmenu. Iluzorni osećaj da su nečiji simptomi popustili takođe može biti posledica niza takozvanih „karakteristika potražnje“ koje se nalaze u bilo kom terapijskom okruženju. U svim društvima postoji „norma reciprociteta“, implicitno pravilo koje obavezuje ljude da odgovaraju zahvalnošću kada im neko učini nešto dobro. Većina terapeuta iskreno želi da pomogne, pa je sasvim prirodno da pacijenti žele da im zauzvrat udovolje.

Takvi implicitni društveni zahtevi dovoljni su da naduvaju percepciju klijenata o tome koliko su koristi dobili. Stoga kontrola ovih efekata mora biti ugrađena u klinička ispitivanja.

11. **Bolest je možda tekla svojim prirodnim tokom.** Mnoge bolesti su samoograničavajuće. Dakle, pre nego što se priznaju lekovite moći navodne terapije, mora se pokazati da procenat pacijenata čije se stanje poboljša nakon tretmana premašuje procenat oporavljenih bez ikakve intervencije.
12. **Mnoge bolesti su ciklične.** Na primer, artritis, multipla skleroza, astma, alergije, migrene i mnoge dermatološke, gineološke i gastrointestinalne tegobe obično imaju svoje uspone i padove. Bolesnici najčešće traže pomoć kada im se stanje pogorša. Tako će se nedelotvoran tretman poklopiti sa preokretima koji bi se ionako desili. Bez randomizovanih kontrolisanih ispitivanja, i davaoci i primaoci usluga su skloni pogrešnom tumačenju poboljšanja kao validnog terapijskog efekta, a ne normalne ciklične varijacije.
13. **Placebo efekat.** Glavni razlog zašto se sumnjivim lekovima pripisuju subjektivna, a povremeno i objektivna poboljšanja jeste sveprisutni placebo efekat. Istorija medicine je prošarana primerima iz današnje perspektive suludim postupcima koje su nekada sa entuzijazmom podržavali kako lekari, tako i pacijenti. Ove zablude su proizašle iz pogrešne pretpostavke da su promene u simptomima nakon lečenja morale biti specifična posledica samog lečenja. Kombinacijom sugestije, očekivanja i kognitivne reinterpretacije, pacijenti kojima se daju biološki beskorisni tretmani često mogu doživeti subjektivno olakšanje. Otuda potreba za kontrolnim grupama koje alternativni praktičari uporno odbijaju da uvedu umesto svojih istraživanja zadovoljstva kupaca.

Mnogi alternativni tretmani čine subjektivno stanje podnošljivijim, iako ne mogu da utiču na samu bolest. Tako moderne klinike protiv bolova pokazuju da se patnja često može smanjiti psihološkim sredstvima, čak i ako je osnovna patologija netaknuta. Sve što ublažava anksioznost, preusmerava pažnju, smanjuje uzbuđenje, podstiče osećaj kontrole ili dovodi do kognitivne reinterpretacije simptoma može ublažiti agoniju bola. Očigledno

je korisno ako pacijenti manje pate, ali moramo biti oprezni da čisto simptomatsko olakšanje ne odvraća ljude od dokazanih lekova za osnovno stanje dok ne bude prekasno da budu efikasniji. Važno je da procedure koje imaju za cilj isključivo ublažavanje simptoma nikada ne bi trebalo da prethode odgovarajućim dijagnostičkim testovima i barem razumnoj privremenoj diferencijalnoj dijagnozi.

Pošto je usklađenost moći očekivanja i efekata tako jaka, i terapeuti i primaoci moraju biti „slepi“ u pogledu aktivnog tretmana u odnosu na status placeba. Takve mere predostrožnosti su neophodne jer jedva primetni signali, koje nenamerno prenose nezaslepljeni pružaoci lečenja, mogu dovesti do pristrasnosti merenja rezultata. Isto tako, i oni koji procenjuju efekte tretmana moraju biti slepi, jer postoji velika literatura o „pristrasnosti eksperimentatora“ koja pokazuje da savesni, dobro obučeni profesionalci mogu nesvesno „pročitati“ rezultate koje očekuju kada procenjuju složene ishode.

Branioци alternativne medicine se često žale da sama konvencionalna medicina nastavlja da koristi mnoge tretmane koji nisu adekvatno provereni ovim standardima. Nekada može biti tako, ali se problem preuveličava. U svakom slučaju, ova kritika ne povećava kredibilitet alternativaca, jer osim tvrdnje „oni su loši kao što smo i mi“, ne nudi nikakve pozitivne dokaze u sopstvenu korist. Ključna razlika između naučne biomedicine i alternative je u tome što je naučna medicina institucionalno posvećena odbacivanju tretmana koji ne prođu proveru i ne drži se postupaka i teorija koje su u suprotnosti sa bazičnim naukama.

14. **Spontano povlačenje bolesti.** Bilo koji anegdotski prijavljeni lek može biti posledica retke, ali moguće „spontane remisije“. Jedan iskusni onkolog izveštava da je video 12 spontanih izlečenja u oko 6.000 slučajeva koje je lečio. Alternativni terapeuti mogu dobiti nezasluženo priznanje za takve „čudesne nestanke raka“, jer im se mnogi očajni pacijenti obraćaju iz osećaja da nemaju više šta da izgube. Kada alternativci objavljuju takve događaje, retko otkrivaju koliki procenat njihove naizgled terminalne klijentele predstavljaju ovi srećni izuzeci. Tačni mehanizmi odgovorni za spontane remisije nisu dobro

shvaćeni, ali mnoga istraživanja su posvećena otkrivanju i mogućem iskorišćavanju mehanizama koji su odgovorni za ove neočekivane preokrete.

15. **Somatizacija i strah od gubitka „zdravlja“.** Mnogi ljudi se mogu navesti da pomisle da pate od bolesti koje nemaju. Kada ovim zdravim ljudima ortodoksni lekari saopšte da nemaju znakove bolesti, oni često gravitiraju alternativnim praktičarima, koji uvek mogu pronaći nešto za lečenje. Ako usledi „oporavak“, rađa se još jedan obraćenik.

Postoje mnoge fizičke tegobe koje mogu proizaći iz psihosocijalnog stresa i biti ublažene podrškom i uveravanjem. Na prvi pogled, ovi simptomi (u različitim vremenima nazivani „psihosomatski“, „histerični“ ili „neurastenični“) podsećaju na simptome priznatih medicinskih sindroma. Oni su, međutim, primeri somatizacije, sklonosti izražavanju psiholoških zabrinutosti jezikom telesnih simptoma. Iako postoje mnoge psihološke, društvene i ekonomske „sekundarne dobiti“ koje stižu oni koji na ovaj način skliznu u „ulogu bolesnika“, ne treba ih optuživati za svesno podvaljivanje, jer su njihovi simptomi ipak izazvani i ublaženi suptilnim psihosocijalnim procesima. Alternativci nude utehu ovim pojedincima, navodeći ih da veruju da njihovi simptomi imaju medicinske, a ne psihološke uzroke (iako, paradoksalno, oni uče da sve bolesti potiču od mentalnih/duhovnih propusta). Pomoću pseudonaučnih dijagnostičkih uređaja, marginalni praktičari jačaju uverenje somatičara da je hladnokrvni, uskogrudni medicinski establišment, koji ne može da nađe ništa fizički pogrešno, nesposoban i nepravedan u odbijanju da prizna stvarno organsko stanje. Očigledno je vredno truda kada nenaučni „iscelitelji“ pružaju sigurnost, osećaj pripadnosti i egzistencijalnu podršku koju njihovi klijenti zaista traže, ali ove usluge nisu nepoznate naučnim praktičarima, koji imaju mnogo više da ponude.

16. **Pristalice alternativne medicine štite svoje ponude.** U pokušaju da privuku širu klijentelu, mnogi neortodoksni iscelitelji počeli su da sebe nazivaju „komplementarnim“ ili „integrativnim“, a ne alternativnim pružaocima usluga. Umesto da služe prvenstveno ideološki posvećenim ili onima kojima je rečeno

da konvencionalna medicina nema dalji tretman, „alternative“ su počele da reklamiraju svoju sposobnost da unaprede naučne tretmane. Oni prihvataju da ortodoksni praktičari mogu da ublaže specifične simptome, ali tvrde da alternativna medicina leči prave uzroke bolesti – sumnjive neravnoteže u ishrani i osetljivosti životne sredine, poremećena energetska polja ili čak nerešene sukobe iz prethodnih inkarnacija. Ako poboljšanje usledi zbog kombinovanja „komplementarnih“ i naučno zasnovanih tretmana, alternativna praksa zahteva, a često i dobija, nesrazmeran deo zasluga.

17. **Pogrešna dijagnoza.** Naučno obučeni lekari ne tvrde da su nepogrešivi, a promašena dijagnoza može navesti alternativnog iscelitelja da se ponosi izlečenjem teškog stanja koje nikad nije postojalo. U drugim slučajevima, dijagnoza je možda bila tačna, ali se predviđeni vremenski tok mogao pokazati netačnim. Ako se pacijent sa terminalnim stanjem podvrgne alternativnim tretmanima i podlegne kasnije nego što je predvideo konvencionalni lekar, alternativna procedura može preuzeti zasluge za produženje života mada je, u stvari, neslaganje bilo samo rezultat neopravdano pesimistične prognoze.
18. **Dodatno izvedene koristi.** Alternativni iscelitelji često imaju entuzijastične, harizmatične ličnosti. Pacijenti opčinjeni njihovim mesijanskim nastupom mogu iskusiti psihološko uzdizanje koje će poboljšati placebo efekte i izazvati druge korisne posledice. Podizanje raspoloženja i očekivanja pacijenata često vodi većoj usklađenosti sa istovremenim ortodoksnim tretmanom. Ovi sekundarni efekti takođe mogu navesti pacijente da poboljšaju svoje navike u ishrani i spavanju i da više vežbaju i druže se. Takve promene, same po sebi, mogu pomoći u ubrzanju prirodnog oporavka, ili u najmanju ruku, olakšati njegovu podnošenje. Psihološki efekti ove vrste takođe smanjuju stres za koji se pokazalo da ima štetne efekte na imunski sistem.